

Historia literaria v kulturách vědění

Josef Förster — Jiří Matl — Stefan Newerkla — Václav Petrbock — Ondřej Podavka — Václav Pumpřla — Václav Smyčka — Martin Svatoš — Jiří Žůrek: *Historia literaria v českých zemích od počátku 19. století*. Edd. Josef Förster, Ondřej Podavka, Martin Svatoš. Praha, Filosofia 2015. 360 stran.

Podobně jako další oblasti společenských věd také dějiny vědění prošly v posledních desetiletích kulturalistickou proměnou, jež posunula zájem badatelů od studia obsahů vědění směrem ke studiu sociálních, kulturních a historických aspektů jeho produkce a organizace. Tento posun je nejen zajímavý, nýbrž pro společnost konfrontovanou se stále narůstajícím objemem informací jistě také dosti symptomatický. Jestliže sociologie vědění se již ve druhé polovině 20. století pokusila nahlédnout do zákulisí toho, jak vědění vzniká, a interpretovala tento proces v pojmech sociální komunikace a permanentního vyjednávání (jmenujme alespoň vlivnou práci z konce sedmdesátých let *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts* Bruno Latoura a Steva Woolgara), historická perspektiva umožňuje sledovat proměnlivost těchto praxí a rozkrývat podmínky, jež činily určité vědění v různých historických dobách možné a také společensky relevantní.

Monografie *Historia literaria v českých zemích od 17. do počátku 19. století* je jednou z prací, které obracejí pozornost právě tímto směrem. V centru jejího zájmu stojí specifická disciplína (paradigma, nebo jak zvažují zejména někteří němečtí badatelé, žánr), jež se potýkala s otázkami, jak vědění efektivně uchovávat a zda je možné obejít se při tom bez nástrojů selekce a kanonizace, a jež ve velkém testovala nové formy reprezentace vědění oscilující na široké škále mezi bibliografickými soupisy a pragmatickými dějinami. Monografie tak činí krok za analýzu „obsahů“ vědění, jež představitelé disciplíny *historia literaria* (nebo ortograficky správněji *litteraria*) shromáždili. Soustředí se na to, v jakých kulturních souřadnicích a sociálních interakcích se nové paradigma od sklonku 17. století profilovalo, za jakých podmínek v 18. století fungovalo a z jakých důvodů se počátkem 19. století začalo opět přezívat. Výsledkem je náhled do zákulisí specifické subkultury vědění, který ukazuje, že i v případě *historiae litterariae* byla produkce vědění kromě jiného také soubojem sociálních a komunikačních praxí.

Počátky formování programu dějin vzdělanosti kladou autoři monografie v souladu s výsledky dosavadního bádání do 17. století. Již v tomto období se učenci intenzivně potýkali s geometricky narůstající produkcí nových typů vědění a hledali efektivní nástroje jeho zpřehledňování. Jedním z nich měly být podle Francise Bacona právě dějiny vzdělanosti, které měly ukázat, jakých nejvýznamnějších výtobytků dosáhly dosud vědy a umění. První nástin svých

představ podal Bacon v anglickém spise *Of the Proficiency and Advancement of Learning* z roku 1606, resp. v jeho výrazně rozšířené latinské verzi nazvané *De dignitate et augmentis scientiarum* z roku 1623. Celý projekt chápal Bacon, zdá se, jako projekt historický: plody vědění měly být podány jako příběh odvíjející se v chronologickém pořádku od nejstarších dob směrem k jeho současnosti. Tím se také Baconův projekt lišil od praxe většiny jeho současníků, kteří se (včetně jeho mladšího současníka Komenského) pokoušeli organizovat vědění nikoli historicky, nýbrž na bázi věcně tematických klasifikací. Ostatně i Bacon formuloval ideu dějin vzdělanosti jako úkol do budoucna a o jejich sestavení se sám nepokusil.

Na skutečnost, že jedním ze stěžejních úkolů, na něž *historia literaria* svým vznikem reagovala, bylo právě hledání nových forem třídění a správy vědění, poukázal již před několika lety německý sborník *Historia literaria. Neuordnungen des Wissens im 17. und 18. Jahrhundert* (Berlin 2007, editoři Frank Grunert a Friedrich Vollhardt). Je zřejmé, že kromě literárních a také sociálních dějin, kam nesporně zasahuje, spadá *historia literaria* přinejmenším též do dějin filozofie a dějin vědeckého myšlení, a je přitom lhostejné, zda ji budeme chápat jako projekt, v němž doznívala tradiční vědecká paradigmatata, nebo naopak za projekt, jímž vstupovaly na scénu moderní vědecké metody. Výstižně to konstatuje Václav Smyčka v úvodní kapitole knihy „V paradigmatech německojazyčného dějepisectví“, když dává krystalizaci disciplíny do časové souvztáhnosti s krizí a rozpadem raněnovověkých univerzalistických a polyhistorických systémů (s. II), přičemž se však programově snaží vymanit z narativu (kumulativního) pokroku poznání a zvědečtování učeneckých praxí.

Srovnání dějin vzdělanosti, jak se formovaly v zemích habsburské monarchie, s poměry v německých zemích dává úvodní Smyčkově kapitole kromě základní časové osy především důležitý konceptuální rozměr. Autor nastiňuje některé v německém kontextu důležité skutečnosti, např. jak *historia literaria* vstupovala do klasifikace historických věd, odkud vytlačovala přírodní dějiny, aby pak byla sama vytlačena dějinami kulturními, jak pracovala s myšlenkou pokroku či jak se její paradigma proměňovalo pod vlivem různě chápaných postulatů pragmatismu.

Nápadný rozdíl mezi pěstováním disciplíny v německých zemích a v habsburské monarchii spočívá především v nezanedbatelném časovém posunu. Smyčka vidí důvod zejména v konfesijní jinakosti obou prostředí. Otázkou zůstává, jak se konfesijní rozdíly projeví v povaze konkrétních výstupů. Komparace založená na konfesijních kritériích si nepochybně vyžádá další bádání. Skutečnost, že průzkum konfesijních aspektů je tu teprve v počátcích, konstatovali ostatně i němečtí badatelé, kteří se dosud soustředili zejména na díla zpracovaná v protestantských zemích, ačkoli je zřejmé, že nešlo o výlučně protestantský fenomén. Patrně jedinou významnější studii analyzující *historia literaria* v německých katolických zemích je však studie Hansepetera

Martihovo v již zmíněném berlínském sborníku *Neuordnungen des Wissens*, podle níž byla katolická varianta myšlenkově výrazně konzervativnější. Kromě časového posunu zmiňuje Václav Smyčka u autorů působících v habsburské monarchii také zřetelnější národní akcenty, i ty lze ale vysvětlovat do značné míry právě časovým posunem. Zatímco velká německá kompendia vznikala již v první třetině 18. století v duchu nadnárodního univerzalistického osvětvenství, v Habsburské monarchii se profilovala s prodlevou několika dekad, v období silícího zemského patriotismu.

Ve druhé kapitole nazvané „Historia litteraria v českých zemích od Balbina k Cerronimu“ přesouvá autorský kolektiv fokus již přímo na Čechy, Moravu a Slezsko. Právě tuto kapitolu pokládají autoři za stěžejní část publikace, jak lze alespoň soudit z toho, že za českým textem následuje jeho anglický překlad. Kapitola ozřejmuje základní podmínky fungování disciplíny v českých zemích a také její hlavní znaky, a to nejen epistemologické, ale rovněž sociální povahy. Snad v rámci žádného jiného paradigmatu se vědecké praxe tak výrazně nepřekrývaly s praxemi sociálními, jako v oboru *historia litteraria*. Výkon práce tu byl, jak ukazují autoři, plně závislý na sociální pozici a komunikačních kompetencích jednotlivých hráčů. Zatímco v německém prostředí používali dějepisci vzdělanosti jako cenný heuristický zdroj informací vědecké časopisy, v českém prostředí se odborná periodika potýkala s obtížemi (jak na příkladu Voigtových *Acta litteraria Bohemiae et Moraviae*, jež skončila u druhého svazku, ukazuje Josef Förster). Za této situace, kdy získávání informací probíhalo takřka výhradně přes neformální zdroje, byly podmínkou *sine qua non* především vydatné kontakty v rámci vzdělané komunity. Jak zásadně určovaly kontakty a pozice v učenéckém světě heuristickou práci, je zřejmé ze srovnání možností, jež se otevíraly na jedné straně např. kustodovi Univerzitní knihovny Karlu Rafaelovi Ungarovi, zvláště poté, co byly zahájeny svozy knih ze zrušených klášterů a po vydání guberniálního nařízení o povinném výtisku, a na straně druhé např. Leopoldu Janu Šeršníkovi, který se, jak resumuje Ondřej Podavka, po odchodu z Prahy ocitl na Těšínsku, daleko od informačních zdrojů, byl odkázán na pracné vymáhání informací epistolárním cestou a žádnou ze svých v Praze započatých prací již nikdy nedokončil. Ostatně právě i Šeršníkům příklad názorně ilustruje důsledky rušení klášterů a obnažuje úzkou vazbu mezi sociálními a intelektuálními dějinami.

Výsledky úsilí dějepisců vzdělanosti byly, jak dokládají autoři monografie, velmi různorodé, zpravidla však nešlo o sofistikované reflexe nad rozvojem lidského vědění, ani o důkladně promyšlené přehledy, převažovaly spíše více či méně komentované bibliografické soupisy odkazů na autory a jejich tituly. Konkrétní realizace se tak velmi vzdálily jak původní představě Francise Bacona, tak také představám učenců, jako byli Leibniz nebo Christian Wolf, kteří se zamýšleli nad metodologickými otázkami *historiae litterariae*, zejména

potřebou selekce. Vzhledem k tomu se projekty utápěly v paralyzující fakto-
grafické záplavě a řada prací zůstala v podobě torz, jež ztroskotala na vlastní
bedřehosti.

Kromě vůle k selekci chyběly dějepiscům vzdělanosti v českých zemích
zjevně také argumenty, jež by nákladné projekty legitimizovaly. Na mno-
hasvazkových dílech tak autoři pracovali nezřídka bez jakékoli záruky, že
výsledky jejich námahy budou někdy publikovány. Dnes jsou tyto rukopisy
zdrojem cenných biografických a bibliografických informací, přesto je mono-
grafie místy až frustrující přehlídkou nere realizovaných plánů, nedokončených
fragmentů a zmařených nadějí. Z knihy se bohužel nedozvídáme příliš o tom,
zda se v českém prostředí vedly podobné metodologické a konceptuální dis-
kuze, jaké probíhaly v sousedním německém prostředí, kde měla disciplína
podle Helmuta Zedelmaiera (*Historia Literaria. Über den epistemologischen Ort
des gelehrten Wissens in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts*, Das achtzehnte Jahr-
hundert. Zeitschrift der Deutsche Gesellschaft für die Erforschung des acht-
zehnten Jahrhunderts XXII, 1998, sešit I. Enzyklopädien, Lexika und Wörter-
bücher im 18. Jahrhundert, s. II) kontroverzní pověst a pro svůj snad až
příliš samozřejmý entuziasmus, naivní metodologii a nedostatek teoretické
průpravy vyvolávaly některé její formy živé kritické debaty.

Po zmíněných dvou konceptuálně přehledových studiích následují příkla-
dové kapitoly, které jsou věnovány celkem třinácti vybraným osobnostem
činným v českých zemích na poli dějin vzdělanosti. Biografická či možná spí-
še medailonová struktura umožnila autorům naplnit formát kolektivní mono-
grafie a je třeba ocenit, s jakou disciplínou dodržely téměř všechny kapitoly
jednotné schéma. Po stručném nástinu životopisu následují pasáže věnované
vědeckým stykům dané osobnosti a komunikačním kanálům užívaným k zís-
kávání informací, včetně případného členství ve vědeckých společnostech.
Další část zaujímá analýza centrálních děl dané osobnosti, pak kapitoly po-
kračují líčením osudů těchto děl, případně celé pozůstalosti a závěr tvoří
oddíl věnovaný recepci daného autora a jeho textů. Nápadněji se od ostatních
odlišuje pouze kapitola věnovaná Janu Nepomuku Aloisovi Hankemu, jež si
všimco především Hankeho jazykovědných a jazykově didaktických aktivit, za-
tímco dějiny vzdělanosti zmiňuje spíše jen okrajově (na s. 261).

Je zřejmé, že zvolené medailonové řešení má řadu výhod, současně má
však i poněkud limitující efekt, zejména ve srovnání s oběma úvodními
konceptuálními kapitolami. U práce, která se do značné míry věnuje prá-
vě organizačním formám vědění, bychom možná očekávali sofistikovanější
a vynalézavější řešení. Kapitoly organizované podle osobností dovolují to-
tiž tematizovat některé problémy a aspekty jen *en passant*, aniž by autorům
dávaly možnost sledovat je jako systémové znaky paradigmatu. Tak se autoři
např. jen příležitostně dotýkají hranice mezi kompilací a plagiátem (nejcíle-
něji patrně v kapitole Václava Petrboha věnované Maximilianu Schimekovi).

Příkladové kapitoly tak spíše na konkrétních osobnostech dokreslují teze představené v úvodních dvou kapitolách.

Samotnému výběru osobností, na nichž autoři zrod, rozvoj a úpadek disciplíny ilustrují, nelze však rozhodně vyčíst žádné nedostatky. Naopak, počínaje Bohuslavem Balbínem, přes Magnoalda Ziegelbauera, Leopolda Schwambergera, Mikuláše Adauka Voigta, Karla Rafaela Ungara, Františka Faustina Procházku, Leopolda Jana Šeršníka, Františka Martina Pelcla, Johanna Petera Cerroniho, Maximiliana Schimeka, a konče Janem Nepomukem Aloisem Hankem, Herrmannem z Herrmannsdorfu a Matyášem Kalinou z Jäthensteina pokrývá monografie chronologicky celé relevantní období a rovněž z typologického hlediska reprezentují vybrané osobnosti tvarovou variabilitu a proměnlivost disciplíny. Jednotlivé kapitoly navíc zpracovávali zkušení autoři, kteří se osobnostem, jež jim byly v rámci monografie přiděleny, nezabývali rozhodně poprvé či bez znalosti.

Historia literaria patří k tématům, jimž se jakákoli soustavnější pozornost badatelů dlouho vyhýbala. Příčinou byla patrně především těžkopádná povaha a nesmírný rozsah nevděčného materiálu. Potěšující je proto již sama skutečnost, že se autorům monografie podařilo formulovat téma tak, aby vyvstal jeho paradigmatický význam. Touto podmínkou bylo patrně právě odhlédnutí od singulárních obsahů jednotlivých děl, jež umožnilo číst je z hlediska širě pojatých kultur vědění jako symptom hlubokých kulturněhistorických proměn celé dobové systematiky vědění.

Lenka Řezníková

Interpretace postrakouskouherské literatury

Marjorie Perloff: *Edge of Irony: Modernism in the Shadow of the Habsburg Empire*. Chicago, University of Chicago Press 2016. 204 strany.

Emeritní profesorka Stanfordské univerzity a Univerzity Jižní Kalifornie Marjorie Perloffová, jejíž celoživotní specializací je moderní a postmoderní poezie, chce ve své esejistické knize *Edge of Irony: Modernism in the Shadow of the Habsburg Empire* prostřednictvím interpretačních sond — prostřednictvím **pečlivého čtení** vybraných autorů — představit německojazyčnou **postrakouskouherskou** modernistickou literaturu jakožto svébytný proud. Jedná se jí o autory, jejichž dílo má kořeny v multikulturním prostoru habsburské monarchie — na časové ose od Karla Krause po Paula Celana a Eliase Canetiho. Kniha není souhrnným přehledem nebo úvodem do tématu, autorka je především kritičkou a interpretkou. Biografické a historické údaje jsou tu téměř výhradně ve prospěch argumentace. Perloffová se hlásí k pečlivému